

394.04

BUDAPEST

1976 OKT

244

Mozaik a főváros múltjából

Kolerázadás

A kolera gyakran visszatérő járvány volt a régi Magyarországon, sok embert vitt a sírba. 1831-ben is felütötte fejét. Pesten július 16-ig hat koleraanus beteget szállítottak kórházba, közülük négy meghalt. A járvány terjedésének megakadályozására 16-án reggel lezárták a Budára vivő hajóhidat, délben pedig az egész várost karanténná nyilvánították: sorompóval zárták le a kivezető utakat és senkit sem engedtek ki.

A városban emiatt nagy forrongás támadt. Főleg a diákok lázongtak, mert az előző nap már befejezték a tanévet, megkapták bizonyítványaikat és haza akartak utazni. Az előjáróság félt, hogy nem tud megbirkózni a lázongókkal, és inkább kinyitatta a sorompókat. A diákoknak és a hozzájuk csatlakozó elégedetlen elemeknek ez nem volt elég, a hajóhid megnyitását is követelték. Az ellenük kivezénytelt kis létszámú katonaságot elkergették a hid közeléből, majd pusztítani kezdtek, kocsmáról kocsmára járva ajtókat, ablakokat törtek be, összezúzták a lámpákat. Ezután a vidékiek, a megtorlástól félve, elhagyták Pest területét. A rend másnapra helyreállt.

Az első pesti gyárnegyed

A múlt század közepén a mai Szabadság tér helyén levő Újépülettől északra lakatlan, sivár vidék terült el, amelyet még mezőgazdasági művelés alá sem fogtak. Homoknak nevezték. Itt létesült az első pesti gyárnegyed.

Széchenyi buzdítására alakult meg a József Hengermalom Részvénytársaság, 300 000 forint alaptőkével. Az összeg felét egy tiroli cég adta. A malom épületét a mai Stollár Béla utca 6. szám alatt 1839-ben kezdték alapozni, a rendszeres őrlés 1841-ben indult meg. Az első években többször előfordultak kisebb-nagyobb üzemzavarok; megfelelő szakemberek és berendezés hiánya miatt ezeket csak lassan és nehezen tudták kijavítani. Ezért a malmot javító műhellyel bővítették ki. A műhely később önálló, mezőgazdasági és malomgépeket előállító gyárrá fejlődött, benne állította fel a magyar kormány 1848-ban első fegyvergyárát. Innen kapta a mai Szent István körút az 1872-ig használt Fegyvergyár utca nevet.

A korszerűen felszerelt József Hengermalom a magyar lisztet külföldön is versenyképesé tette. Ez ösztönzően hatott a fejlődésre, a környéken több más malmot is építettek.

A József malom mellé költözött az Erzsébetvárosból a Valeró féle selyemgyár is, a mai Honvéd utca 26—30. szám alá. Épületét, amely ma a Honvédelmi Minisztérium székhelye, 1839 és 1844 közt építette Hild József. 250 szövőszékén 400—500 munkás dolgozott.

A mai Szent István körút és Bajcsy Zsilinszky út sarkán cukorgyár állt 1841-től. Üzemeltetését 1844-ben egy részvénytársaság vette át. Évente 12 000 mázsa cukrot termelt. Később sztearingyertyát és szappant is gyártottak benne.

A hetvenes évek elejére a környék benépesült, a gyárak füstje, zaja, a bemenő és kijövő áruk rakodása akadályozta a városfejlesztést. Ezért a Közmunkatanács új szabályozási tervet készített, és a gyárakat fokozatosan kitelepítette az akkor még beépítetlen Váci útra.

Táncsics interpellációja az Egyetemi Könyvtár érdekében

Táncsics Mihályt sok minden érdekelte, a parasztság helyzetének javításán kívül különösen a művelődési kérdések. Ez indította arra, hogy 1872.

április 6-án a képviselőházban interpellációt — az ő kifejezésével élve: kérdeztényt — intézzen Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Ebben elmondta, hogy járt a pesti Egyetemi Könyvtárban és meggyőződött arról, hogy ez az intézmény anyagilag nagyon rosszul van ellátva. Ennek tulajdonítható, hogy a legújabb könyveket alig lehet benne megtalálni. A törvény szerint a Nemzeti Múzeum és az Akadémia könyvtára kap kötelesepéldányt, az Egyetemi Könyvtár nem, noha itt sokkal több az olvasó, s ezek főleg az újonnan megjelent műveket keresik. Kéri a minisztert: intézkedjék, hogy a nyomdák új termékeiből ide is küldjenek egy példányt.

Pauler válaszában elismerte, hogy a könyvtárnak az állam csupán évi 5000 forintot ad könyv- és folyóiratvásárlásra. Ez az összeg valóban kicsi, nem vehető meg belőle minden jelentősebb irodalmi termék, annál kevésbé, mert az egyetemen sokféle tudományt tanítanak, a teológián, a jog- és orvostudományon kívül természettudományokat, filozófiát, nyelvészetet, irodalmat, történelmet is, és a szerzeményezésnél mindegyre tekintettel kell lenni. Ezután — mintha elfelejtette volna azt, amit a dotáció alacsony voltáról mondott — abbéli reményét fejezte ki, hogy a könyvtár jeles igazgatója, Toldy Ferenc, aki egyben kiváló irodalomtörténész, pótolni fogja majd a hiányzó fontos műveket. A nyomdákat azonban nem lehet kényszeríteni, hogy még egy helyre adjanak kötelesepéldányt, legfeljebb figyelmeztetni őket arra, hogy ez erkölcsi kötelességük.

Táncsics a miniszter által elmondottakba nem nyugodott bele. Utalt arra, hogy egy ilyen felhívással a nyomdák mit sem törődnének, hiszen még a Múzeumnak és az Akadémiának sem küldik meg rendszeresen sajtótermékeiket, pedig erre törvény kötelezi őket. Elvárta volna a minisztertől, hogy az Egyetemi Könyvtár érdekében törvényjavaslatot terjessz elő.

A képviselőház más véleményen volt, elfogadta Pauler választát, s ezzel az ügy háromnegyed évszázadra lekerült a napirendről.

Két akta a húszas évekből

1925-ben a könyvtárak bevételei rendkívül alacsony szinten mozogtak, még a legszükségesebb könyveket sem tudták beszerezni. Ekkor történt, hogy a budapesti Egyetemi Könyvtár a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól póthitelt kért öt olyan könyv beszerzésére, amelyet az egyetem professzorai tanulmányi szempontból rendkívül fontosnak tartottak. A kérést elutasították, és dr. Tóth államtitkár a miniszter megbízásából külön figyelmeztette a könyvtárt, hogy póthitelt semmi körülmények közt sem kaphat, tehát mondjon le a szóban forgó művek megrendeléséről. „Elismerem, bár — fejeződik be a leirat —, hogy ezek a megrendelések legnagyobbbrészt jól megfontolt tudományos érdekből történek, mégis a leghatározottabban ki kell jelentenem, hogy ilyen adósságok kiegyenlítésére az államkincstár felelősséget nem vállalhat.”

Eltelt másfél esztendő, és 1927. május 1-i keltezéssel a minisztériumtól újabb leirat érkezett. Ez felhívja a figyelmet „dr. gr. Klebelsberg Kuno v. b. t. t. (valóságos belső titkos tanácsos) vallás- és közoktatásügyi miniszter úr önagyméltóságá"-nak az Athenaeum kiadásában megjelent, összegyűjtött beszédeit, cikkeit és törvényjavaslatait tartalmazó könyvére. Javasolja, hogy e könyvet az egyetemi intézetek nagyobb példányszámban rendeljék meg. Ha a folyó költségvetési évben már nem állna rendelkezésre e célra fedezet, úgy igénybe vehetik a következő évre előirányzott javadalmat. Aláírás: „A miniszter helyett Dr. Nagy s. k. h. államtitkár.”

Vértess Miklós